

22 июня 1941 г. было неожиданным и вероломным. Путем обобщения и изучения разносторонней литературы, привлекая исторический, логический, сравнительно-исторический методы, автор сделал вывод, что война между двумя, выше названными странами, не была неожиданной, она тщательно готовилась противоборствующими сторонами, одна из них, Германия, нанесла превентивный удар с целью недопущения нападения на территорию своей страны. Именно признание этого факта, по мнению автора, даст возможность объективно изучать события связанные со Второй мировой войной, и даст возможность снять с нее таверу "неизвестной".

Ключевые слова: нападение, война, СССР, Германия, Украина, посол, дипломат.

* * *

УДК 93/94

Петрович О. Ю.
аспірантка кафедри всевітньої історії,
Рівненський державний гуманітарний університет
(Україна, Рівне), salo_moe@ukr.net

Жінки в лавах підпільних структур: ПРОЦЕС ВХОДЖЕННЯ, НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ, СТАВЛЕННЯ ЧОЛОВІЧОЇ БІЛЬШОСТІ

Розкриваються питання участі жінок у діяльності Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії під час їхньої боротьби проти радянсько-білоруської армії. Аналіз джерел і літератури періоду діяльності ОУН УПА на території України дозволяє зробити висновки, що жінки активно залучалися до підпільних організацій. Їхня діяльність існувала в трьох основних напрямках: розвідувальна, медична та пропагандистська. Крім того, до жіночих обов'язків зараховували також традиційне куховарство, прання, шиття. Вимоги до жінок були мінімальними: вони могли брати участь уже від 10 років, для допомоги не потрібно було навіть ставати членом будь-якої підпільної організації. Автор проаналізував процес входження та прояви діяльності жінок у лавах повстанців, схарактеризував ставлення чоловічої більшості до жінки-підпільниці. Були зроблені висновки, що жінка була важливою складовою та невід'ємною частиною підпільного руху.

Ключові слова: ОУН, УПА, фемінізм, емансипація, націоналізм, антирадянський опір, розвідувальна діяльність, медицина, пропаганда.

На сучасному етапі української історії питання пов'язані з ОУН УПА становлять проблему багатовекторну, що набуває все більшої актуальності. Важливою складовою комплексного дослідження є участь у лавах ОУН УПА жіночої частини соціуму. Про те, що спектр питань, пов'язаних з діяльністю жінок в ОУН, надзвичайно широкий, вбачаємо за необхідне передусім розглянути мотиви вступу жінки до лав українського підпілля з огляду на те, що саме ця інформація є засадничою для трактування та аналізу всіх подальших дій жінки в лавах націоналістичних військ.

Феномен участі жінки у діяльності націоналістичних організацій породжений діалектичною єдністю потреби національного визнання та потреби відстоювання свого статусу як рівноправного члена соціуму. Під впливом фемінізації тогочасного суспільства українська жінка вбачала можливість за рахунок участі у націоналістичній боротьбі, позначеній, однак, статевою дискримінацією, що увиразнює гендерну проблему українського підпілля, тобто шляхом досягнення національного визнання, здобути рівність у всіх інших суспільних сферах. Утім, потрібно підкреслити, що вияви українського фемінізму мали здебільшого націоналістичний характер без домінування емансипації. В руслі дослідження феміністичних рухів потрактовували вступ українок до лав ОУН як явище, яке безпосередньо пов'язане з бажанням вступу до лав націоналістів.

Загалом, вступ жінки до лав націоналістів був детермінований сформованістю патріотичних, націоналістичних ідеалів, увиразнених паралельно феміністичними настроями, що наростали у жіночій складовій суспільства в ті часи. Участь у діяльності ОУН була можливістю для жінки виявити себе як члена політичних процесів та воєнних дій, що зумовлювало створення уявлення значущості та ваги в суспільстві, які стали вимогою часу для жіночої складової соціуму.

Так, в руслі вищеописаних історичних обставин саме націоналістичними організаціями було замінено умови діяльності жінок.

І. Зельська вказує, що на формування таких позицій мав вплив широкий спектр факторів, зокрема тогочасна суспільно-політична ситуація, утиски з боку польської влади, приниження національної гідності українців та їх постійне переслідування [6, с. 19].

Становище, що відзначалося наявністю утисків за будь-які вияви у якому постійно присутні утиски за будь-які прояви національної належності, їх увиразнення подекуди досить агресивними діями, детермінувало виникнення ідеологічної течії, яка набула у процесі свого динамічного розвитку досить значної популярності серед молоді України. Жіночий сегмент суспільства не становив винятку. Стимулювало вступ жінок до націоналістичного підпілля також те, що керівництво ОУН позитивно сприйняло вступ до своїх лав усіх бажаючих без акцентування на статі, зокрема всіляко залучало до підпілля жінок та молодих дівчат.

Ще на початкових стадіях функціонування підпілля було започатковано секційне навчання, ініційована активністю учасників націоналістичного руху. Однією з таких організацій, заснованою з метою професійного військового навчання її членів, була організація молодіжного підрозділу "Юнацтво" у якому діяли й дівочі секції. Від членів "Юнацтва", у складі якого вимагали дотримання трьох кодексів чеснот українського націоналіста: "Декалогу" (заповідей українського націоналіста), 12 прикмет характеру й 44 правил життя. Для діяльності у лавах організації підбирали національно свідомих дівчат, що мали сильну волю та організаторські здібності, здебільшого у віковому діапазоні від 17 до 25 років. Їх об'єднували в п'ятірки, один клас охоплював одне, зрідка два такі об'єднання. Дисципліновані юнки зверталися одна до одної лише за псевдами [14, с. 23]. Гуртки у складі 4–5 осіб, мали власні вузькі, чітко визначені, функції: ідеологічний вишкіл, правила конспірації і розвідки, пропаганда, фінансово-господарські питання, медицина тощо [7, с. 19].

На зборах таких п'ятірок дівчата детально вивчали історію України, читали нелегальну літературу, дискутували на політичні теми, вчилися правильно конспіруватися та передавати секретну інформацію, а також опановували військову справу. Прикладом діяльності такої п'ятірки є організована у 1931–1932 рр. розвідувальна група у складі Віри Свенціцької, Катерини Зарицької, Дарії Натківської та Ганни Недведзької, яку очолювала Марія Кос. Функції керівництва покладали на дівчат, що вже досягли 19 років. Дівчата отримували завдання переважно розвідувального характеру, часто передавали секретну інформацію, налагоджували контакти з потрібними

людьми, займалися виманюванням осіб, яким підпільники виносили смертний вирок, яке ще називали “зваблюванням” [15, с. 66].

Прізвища жінок згадано в історіях функціонування таких організацій, як “Пласт”, “Сокіл”, “Луг”, “Просвіта”, Союз українок, “Українська бесіда”. Участь у діяльності таких п’ятірок забезпечувала дівчат досить доброю підготовкою до воєнної дійсності, вони ставали більш стійкими, витривалими, виробляли навички спілкування з ворогом в умовах конспірації.

Виконувані жінками завдання та їхній обсяг упродовж довгих років у лавах ОУН зазнавали змін залежно від політичної ситуації. Зокрема, більш активною була роль жінок у справі національної боротьби вже з 1940-х років, що було пов’язано з бажанням націоналістів залучити до лав ОУН більш значні маси. Діяльність жіноцтва у складі ОУН передбачала політико-освітню роботу серед населення, що полягала в організації культурних та релігійних свят у національному дусі, а також відзначення політичних подій, проведенні бесід з населенням. Було організовано спеціальну жіночу мережу, що проводила пропагандистську роз’яснювальну діяльність, розповсюджувала листівки, збирала та магазинувала продукти, канцтовари й техніку [24, арк. 1–3].

Успішна діяльність українського жіноцтва в лавах ОУН спричинила виокремлення у складі цієї організації спеціального структурного підрозділу, що діяв на всій території політичних інтересів повстанців шляхом оперування різними формами діяльності.

О. Кісь наголошувала на трирівневому вимірі залучення жінок до співпраці з ОУН УПА:

1) повноцінна всебічна участь членкинь ОУН передбачала виконання відповідних функцій і повноважень в організації (створення первинних осередків “жіночої мережі”, координацію роботи підрозділів “жіночої мережі” в підрайонному, районному, станичному масштабі, забезпечення виконання завдань провідників ОУН та УПА); членкиню ОУН могли залучити до будь-якої роботи на користь організації, за наказом зверхників могли перевести на нелегальне (підпільне) становище, перекинути на іншу територію чи закордон тощо;

2) часткова активна участь в окремих заходах ОУН–УПА без формального членства – зв’язкові, провідниці, розвідниці, постачальниці припасів; до такої діяльності зчаста залучали навіть дітей і підлітків віком 10–15 років; діяли за місцем основного мешкання та в околицях, у випадках загрози викриття та арешту найчастіше переховувались на власний розсуд;

3) допоміжна пасивна участь – забезпечення повсякденних потреб життєдіяльності повстанських угруповань, виконання функцій “затиля” для бойових одиниць УПА, а саме підтримка підпільників харчами, одягом, коштами, ліками й іншими предметами першої потреби, прання білизни, надання власного житла для відпочинку, гігієни та лікування вояків, переховування пропагандистської літератури, зброї, стратегічних запасів, створення міні-кріювок на теренах власних обійсть тощо [8, с. 101–125].

Функції жіночої частини УПА визначалися за розподілом діяльності відповідно до фізичних та психологічних особливостей. Про це у своїй роботі

говорить І. Крайній, зазначаючи, що в УПА жінок уберігали від участі у бойових діях (на відміну від радянської армії), вони виконували лише допоміжні функції. За зброю їм доводилося братися у виняткових випадках: відстрілюючись від переслідувачів чи приставляючи пістолет до скроні, аби не потрапити в полон [9].

Структурний підрозділ повстанської армії становили такі основні референтури, як референтура розвідки, зв’язку, господарства, пропаганди, медичної служби, що реалізовували конкретні завдання та діяли злагоджено за рахунок чіткої організації діяльності. Всі вони були важливими для підпільників. Варто розглянути окремі напрями діяльності жінок у референтурах повстанської армії.

Діяльність зв’язкових в ОУН полягала у формуванні так би мовити ліній для збирання передання інформації, забезпечення своєчасності постачання продовольства. Участь у цьому брало жіноцтво всіх ланок. Збережено достатньо багато відомостей про героїчні вчинки дівчат при виконанні завдань [16, с. 84].

Основоположним завданням щоденного функціонування організації було забезпечення зв’язку між осередками, підрозділами й керівниками ОУН–УПА. Жінки таємно доправляли штафети та грипси, не маючи уявлення про зміст довіреної їм інформації. Досить повні відомості про цей вид діяльності жінки представлено у спогадах Олени Лабай: “У кожнім з тих сіл була зв’язкова хата. Зв’язкові мали різні завдання. Найчастіше ми носили штафети. Штафета – то був невеличкий аркушик паперу (...), який складався у маленький квадратик. Той папір був дуже тоненький, папіросний. Ту штафету найкраще було носити в руках, то був найкращий випадок, коли попадешся в руки москалям (...) тоді можна було непомітно покласти до рота і ликнути. У разі, якби була велика облава, то штафету можна було передати на другий або ж на третій день. Але були штафети, на яких писали “аларм”, то означало терміново, відразу в той самий день нести її в призначене місце (...). Дуже часто ми мали чекати на відповідь. Було таке, що штафета мала іти ще далі, в інше село, і треба було чекати, поки аж звіттам прийде відповідь” [11, с. 94].

Жінкам, що працювали зв’язковими, було відомо лише про одну лінію передавання інформації, вони не мали уявлення ні про осіб, яким призначено послання, ні про інші лінії зав’язку повстанців, що забезпечувало збереження цілковитої секретності діяльності підпілля. Виконання завдань зв’язкових в умовах воєнної дійсності було небезпечним та вимагало уважності й витримки [23, с. 218]. Жінки виявляли мужність та завжди намагалися виконати дане їм доручення [20, с. 54]. Не менш важливою була діяльність жінок–розвідниць, завданням яких було збирання інформації про місце розташування каральних загонів, арешти підпільників, можливі загрози, пов’язані з вштануванням облав та провокацій.

Достатньо багато жінок було задіяно у медичних службах Українського Червоного Хреста (УЧХ), які в складних умовах воєнної дійсності мали особливо важливий статус. Здебільшого такі служби очолювали жінки, які вміло організовували діяльність УЧХ. На лікування до референтури скеровували хворих крайові

лікарі, санітари, фельдшери. Хворі були добре доглянутими з огляду на високу дисциплінованість та чітку зладженість в діяльності організації. До спектра завдань медичної референтури, крім надання медичної допомоги входило вчасне постачання ліків та продовольства, перевірка гігієнічного та епідеміологічного стану війська, пропагандистська та агітаційна робота серед персоналу, а також населення, що було залучене до діяльності УЧХ; забезпечення кваліфікованими медичними кадрами та проведення вишкільних курсів для медичного персоналу. Важливим аспектом діяльності УЧХ було визнано допомогу сім'ям загиблих повстанців [24, арк. 7].

Специфікарозташування медичних об'єктів полягала в обранні місць подалі від головних доріг, військових та поліцейських об'єктів у придатному для цього приміщенні та у їхній частій змінюваності із конспіративною метою. Організацією шпиталів займалися референти, які працювали при окружних приводах. До куреня скеровували навчених санітарок для надавання невідкладної медичної допомоги. На території одного району діяло приблизно 2–3 шпиталі зі спеціально дібраним персоналом, основний масив якого становили жінки, як помічниці із санітарками працювали місцеві жительки. Практикували також облаштування санітарних пунктів у лісі, в окремих районах їх нараховували до п'яти [17, арк. 82].

У разі неможливості доправлення хворих до госпіталів їх переховували в селах, надавали необхідну медичну допомогу та транспортували до безпечних місць в разі виникнення критичних ситуацій. Виконання вищеописаних дій було покладене на жінок [20, с. 113].

Під керівництвом жінок високоорганізованою була підготовка лікарського складу: студентів медичних вишів зобов'язували відвідувати курси інтенсивної підготовки, що тривали місяць. Слухачами таких курсів часто були жінки [17, с. 77].

Одним із аспектів діяльності жінок у межах функціонування ОУН була участь в роботі референтури пропаганди. Після проходження дівчатам освітньо-ідеологічного вишколу їм надавали право займатися пропагандистською та просвітницькою діяльністю.

Наприклад діяльність Марійки Батринчук в основному полягала у проведенні бесід із людьми, які працювали у школі та сільському господарстві. Для цього дівчина підходила до пастухів та тих хто працював на полі, вечорами часто відвідувала оселі селян [13, с. 33]. Богдана Світлик–Литвинко, що працювала членом редакції підпільних видань, видруковувалась із пропагандистськими статтями під різними псевдами (“Марія Дмитренко”, “Ясна”, “Світла”, “Світляна”) у періодичних виданнях “До волі” та “Повстанець”. Слово в умовах повстанської боротьби було важливим засобом впливу та підтримки діючої армії. Провідною тематикою творів Богдани Світлик–Литвиненко було висвітлення ставлення повстанців до боротьби за Україну, возвеличення їх жертвості та самопожертви [5, с. 92].

Досить часто жінок залучали як провідниць з метою розвідування дороги для підпільників з огляду на те, що вони викликали менше підозр, ніж чоловіки. Механізм завдання полягав у тому, що провідниця йшла попереду на кілька сотень метрів та сигналізувала про можливість

продовження переходу. Така робота була небезпечною та непередбачуваною [19, с. 16].

Після навчання на курсах машиністок, дівчата працювали у підпільних друкарнях, видруковували спеціальні підручники для підпільників, різноманітні брошури та інші інформаційні матеріали. Жінки виконували великі обсяги роботи у напівосвітлених, вологих приміщеннях, тривалий час не виходили на свіже повітря, а в разі облати іноді підривалися разом з кривкою [23, с. 296]. Такі друкарні були розташовані у важкодоступних місцях, лісах і горах. Основний осередок пропаганди досить довго знаходився в Соколівському районі Львівської області [21, с. 177].

Механізм поширення пропагандистської літератури, зокрема журналів, був таким: після схвалення номера журналу Романом Шухевичем його надсилали до низових ланок, де передруковували у значній кількості та розповсюджувався між населенням [18, с. 151].

В умовах радянської дійсності пропагандистська діяльність значно ускладнювалась. Так, у західних областях виникли труднощі з купівлею паперу для видрукпропагандистських текстів, або ж довідок. Для повноцінної діяльності підпільники змушені були організовувати напади на паперові фабрики. Складним був також безпосередньо процес написання пропагандистських творів з огляду на постійний тиск і небезпеку. Проте у світ вийшло друком багато праць на підтримку ОУН УПА, написаних самими повстанцями, серед яких жінки не були винятком.

У такому контексті слід назвати працю Катерини Зарицької, що була підписана літературним псевдонімом У. Кужіль. Літературні твори Катерини Зарицької прикметні радикальністю, критикою пасивності щодо радянської влади та активними патріотичними та націоналістичними закликами [14, с. 84]. Окреме місце в історії УПА займають жінки, що діяли на вищих щаблях організації та безпосередньо співпрацювали з її керівництвом. Йдеться про такі особистості, як К. Зарицька, Г. Дидик, О. Гусяк, тощо. Обов'язки останніх складали контроль за виконанням наказів, умовами перебування та переховування, своєчасним передаванням “грипсів” та конспіруванням перебування Романа Шухевича [15, с. 20]. Унаслідок аналізу зібраного матеріалу дослідниця життєвого шляху та діяльності К. Зарицької Л. Онишко констатує, що завдяки психологічним особливостям, активній громадській позиції, відповідальному ставленню до праці жінки виконували значний сегмент роботи політико–освітньо–виховної референтури, підпільного УЧХ, служби зв'язку ОУН. Вони вели активну пропагандистську роботу, працювали у розвідці, були надійними подругами своїх чоловіків–повстанців [15, с. 30].

Окрім безпосередніх обов'язків в організації, жінки щоденно виконували функції, пов'язані із доглядом за одягом чоловіків та із забезпеченням підпільників харчами.

Так, функції закупівлі, ремонту і прання одягу були цілковито на відповідальності жінок та дівчат. В умовах війни така праця була досить ризикованою та складною [4, с. 22].

Завдання забезпечення харчами чоловіків українського підпілля передбачало збирання продуктів

серед населення, їхнє щоденне приготування та доправлення до місць перебування підпільників [11, с. 93].

Складність процесу приготування їжі для підпільників була зумовлена потребою дотримання всіх конспіративних заходів [11, с. 94].

Загалом про статус української жінки як активного члена дає підстави стверджувати організація системи спеціальних жіночих референт, а відтак, широкий спектр виконуваної жінками у національному підпіллі роботи. У спогадах жінок–підпільниць відображено всю складність процесів діяльності жінки у підпіллі та репрезентовано модель сильної жінки–повстанки, яка вбачала свій обов'язок у виконанні поставлених перед нею завдань.

У контексті розгляду діяльності жінки в лавах ОУН та УПА окреслюється очевидність, що одним з основних чинників формування оцінки її поведінки, становища, емоційного стану під час перебування у повстанській армії є ставлення чоловічої більшості до виявів діяльності жінки на війні, а відтак, безпосередньо до особистості жінки. Саме з урахуванням сприйняття протилежною статтю, яка становила більшу частину підпільників, можна оцінювати реальні психологічні умови та емоційне навантаження жінки в лавах повстанської армії, осмислити специфіку та динаміку перебігу процесів емансипації.

Традиційно, націоналізм регламентовано чоловічою доктриною, у площині якої прирівняно до сім'ї [12, с. 70]. Реалізаторами усіх процесів мисляться чоловіки, а жінці відведено особливу символічну роль, яка залежить від чоловічого визнання жіночності, та незалежне місце жінки в нації.

В умовах українського підпілля чоловіки гіпотетично визначали діяльність жінки в розрізі допомоги та підтримки, а можливість визнання чоловіками жінки в статусі одиниці самостійної та цілком вільної у своїх діях видається сумнівним. Так, діяльність жінки як рядового бійця на рівні з чоловіком більшістю унеможливує фізична та психологічна нестійкість жінок у бойових діях, тяжкому випробуванні для самих чоловіків, тобто у площині звичної моделі відносин між статями у ситуації бою жінка була тягарем для більш сильних партнерів. Утім, випадки участі жінок в активних військових діях припускали з огляду на те, що в умовах війни будь-яка категоричність могла зазнавати нівелювання.

По-іншому визначали статус, а відтак діяльність у лавах українських націоналістів жінок з освітою. Досить часто жінки з освітою займали в системі українського підпілля керівні посади. Підґрунтям залучення оунівцями до співпраці освічених жінок слугувало переконання про пріоритет виконуваної роботи та другорядність статевої приналежності, яку окремих випадках навіть використовували у спільній справі.

У чоловічому середовищі підпілля жінка отримувала завдання з урахуванням її статі та можливостей, тому закономірним є той факт, що здебільшого жінка абсолютно не опиралася такому стану речей і лише в окремих виняткових ситуаціях не погоджувалась з певними обмеженнями у власній діяльності, що відображено у численних спогадах повстанок. Досить

часто чоловіки не дозволяли жінкам брати зброю, прагнучи самостійно їх захищати або ж просто не довіряючи [2].

Розглядати картину діяльності жінки в ОУН УПА як однопланову неможливо з огляду передусім на те, що ставлення до жінки та її становища у підпіллі було детерміновано розташуванням останньої у структурі ОУН та родом виконуваної нею діяльності. Варто розмежовувати умови діяльності жінки, яка постійно знаходилася у чоловічому середовищі повстанців, перебувала в криївці, займаючись не лише своїми обов'язками в організації, а й вела домашнє господарство, та жінки, що діяла як агент повстанців, або ж посідала керівні посади у структурі.

Тетяна Антонова робить висновки, що за розміщенням речей помешкання підпільників є модифікацією патріархальної хати, де чоловік та жінка виконують свої типові ролі: жінка – домогосподиня, чоловік – захисник та здобувач. У спогадах Д. Кошак подано відомості про чіткий поділ функцій під час виконання робіт, пов'язаних із помешканням повстанців. В основному жінки займалися куховарством [1, с. 56].

Жінки досить часто у своїх спогадах описують перебування у криївці, втім, подають працю по домашньому господарству як додаткову, хоч виконувану систематично. Попри те, що крім куховарства, обов'язки жінки передбачали також догляд за одягом чоловіків, як от прання та шиття, вони працювали машиністками, видрукували пропагандистські листівки, надавали медичні послуги, тощо [3, с. 384].

Зрозуміло, що умови, які диктував жінці догляд за чоловіком, породжували відповідне ставлення з боку повстанської більшості, варто враховувати особливості характеру кожного окремої особистості. Чоловіча природа та військовий стан речей породжував у чоловіків бажання захищати жінку [1, с. 56].

Значний вплив на сприйняття та вільність поглядів жінки мало укладення нею шлюбного союзу з учасником підпільного руху. Погляди чоловіка автоматично набували для жінки пріоритетності, вона повинна була контролювати власні висловлювання та не суперечити людині з якою створила сім'ю, адже все сказане нею сприймали як аналогічну думку її чоловіка. М. Савич, дружина командира, пригадує, про побутування своєрідного “неписаного закону”, яким було заборонено жінці втручатися в чоловічі справи. Слова дружини командира завжди сприймали як його власні, тому із висловлюваннями варто було бути обережною, що пригнічувало розумних, освічених жінок. Одруження породжувало для жінки–повстанки пастку першочерговості чоловіка, його поглядів та діяльності, власні думки та пріоритети набували другорядності, як і сама особа жінки, що опинялася в тіні власного чоловіка [10, с. 98].

Незаявля жінка мала більші можливості для вираження своїх політичних поглядів, однак її становище було ускладнене через неможливість захисту її інтересів, адже здебільшого жінки, які знаходилися в ОУН УПА, були для чоловіків єдиним джерелом тепла в умовах тривалої відсутності власної сім'ї. В окремих спогадах молодих людей були відомими факти

залицянь і службових домагань. Простежується жалкування за тим, що молодість проходить в жорстоких реаліях воєнної буденності [22, с. 128]. На сьогодні збережено спогади повстанок, що потерпали від зловживання службовим становищем окремих чоловіків, які намагалися максимально наблизитися до жінки.

Таким чином, участь жінок у діяльності підпільних організацій була закономірним наслідком наростаючих у суспільстві тенденцій, окреслених синтезом феміністичних та патріотичних виявів. Процес входження жінки до українського націоналістичного підпілля, був закономірним, спричиненим низкою наростаючих у суспільстві тенденцій, що синтезувалися у виявах феміністичних та патріотичних настроїв. Детермінування вступу жінки до лав націоналістичного підпілля, пояснюється поширенням націоналістичних та патріотичних тенденцій у суспільстві, що тісно перепліталися з феміністичними течіями. Політична ситуація на територіях діяльності українського підпілля зумовила виникнення феномену жінки-націоналістки як борця за державність, що прагнула змінити власне становище в процесі політичної трансформації суспільства. Роль жінки в лавах українського націоналістичного підпілля, в період діяльності організації, змінювалася в залежності від політичної ситуації. Про жінку як активного учасника повстанської боротьби свідчить оформлення структурних жіночих референтур, що мали конкретно поставлені завдання та виконували низку функцій. Традиційне сприйняття жінки, в контексті воєнної дійсності, було сприятливим фактором та зумовлювало поблажливе ставлення до жінки в умовах війни, що сприймалася як пасивна жертва. Це дозволяло, не викликаючи підозр, виконувати окремі завдання ОУН, працювати у референтурах розвідки, зв'язку, господарства, пропаганди, медичної служби та успішно виконувати покладені на неї обов'язки. Ставлення чоловіків-підпільників до жінки було детерміновано передусім почуттям відповідальності за долю жінки, яку не змогли вберегти від згубних впливів війни. У соратницьких-підпільницьких кожен бачив покинуту дружинну, матір, сестру чи дочку, що породжувало чуйне ставлення та вдячність за надані ними догляд та турботу. Окрему корекцію ставлення чоловіків робили особливості кожної окремої особистості. Утім, не зважаючи на вище зазначене, чоловіки повстанці змушені були залучати до підпільницької діяльності жінок, з огляду на те, що в тогочасних реаліях жіноча діяльність викликала набагато менше підозр та уможливлювала досягнення певного рівня конспірації. Окрему корекцію ставлення чоловіків робили особливості кожної окремої особистості. Дослідження участі жінки в підпільних організаціях потрібні для повного детального узагальнення цілісної картини діяльності ОУН УПА.

Список використаних джерел

1. Андрусак М. Брати грому / М. Андрусак. – Коломия : Вік, 2011. – 84 с.
2. Бывший фронтовик Дмитрий Кошак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kostonay1879.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2297&Itemid=46
3. В рядах УПА: Збірка споменів колишніх вояків УПА з терену Лемківщини й Перемищини. – Нью-Йорк : Товариство колишніх вояків УПА в Канаді і США, 1999. – Т. 2. – 604 с.

4. Віра, Надія, Любов: спогади жінок у 2 т. – Варшава : Український Архів, 2005. – Т.2. – 360 с.
5. Дем'ян Г. Бандерівці / Г. Дем'ян. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 125 с.
6. Зельська І. Відгомін / І. Зельська. – Київ, 2003. – 194 с.
7. Історія однієї фотографії: спроба саморепрезентації. – Київ, 2007. – 139 с.
8. Кісь О. Жіночий досвід участі в національно-визвольних змаганнях на західноукраїнських землях у 1940–1950-х рр. / О. Р. Кісь // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. – 2009. – № 13/14. – С. 101–125.
9. Крайній І. Жіночі обличчя ОУН–УПА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2009/115-102-21.pdf>
10. Літопис Української Повстанської Армії. – Львів–Торонто : Літопис УПА, 1995. – 1056 с.
11. Луньо Є. Яворівщина у повстанській боротьбі: розповіді учасників та очевидців / Є. Луньо. – Львів : Літопис, 2005. – 576 с.
12. Нейджел Дж. Маскулінність та націоналізм: гендер та сексуальність у творенні націй / Дж. Нейджел // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 27. – С. 70–96.
13. Непохитні. – Львів : Львівський обласний будинок учителя, 2005. – 179 с.
14. Онишко Л. Катерина Зарицька. Молитва до сина / Л. Онишко. – Львів : Світ, 2002. – 176 с.
15. Онишко Л. Роль жіноцтва в національно-визвольному русі середини ХХ століття / Л. Онишко // Визвольний шлях. – 2005. – № 8. – С. 66–76.
16. Подруга Галя // Літопис УПА. Нова серія. – Київ, 1995. – С. 84–85.
17. Протокол допиту Галини Додик від 30.05.1950 // Державний архів служби безпеки України. – Ф. 6. – Спр. 75075, фп. т.2.
18. Протокол допиту Катерини Зарицької від 23.09.1947 р. // Архів управління служби безпеки України в Івано-Франківській області. – Спр. 149026. Про звинувачення Зарицької К. М. і Полого Л. І.
19. Процак П. На перехрестях життя (спогади). – Івано-Франківськ, 2003. – 166 с.
20. Савка Б. А смерть їх безсмертям зустріла: Нариси, спогади, документи про участь жіноцтва у національно-визвольній боротьбі ОУН–УПА / Б. А. Савка. – Тернопіль: Джура, 2003. – 332 с.
21. Савчин М. Тисяча доріг. Спогади // Літопис Української повстанської армії. – Львів–Торонто : Літопис УПА, 1995. – С. 177–185.
22. Тимочко–Камінська І. Моя Одисея / І. Тимочко–Камінська. – Варшава, 2005. – 128 с.
23. Усна жіноча історія: повернення. – Київ : Спадщина, 2003. – 372 с.
24. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 3834. – Оп. 1. – Спр. 4.

References

1. Andrusiak M. Braty hromu / M. Andrusiak. – Kolomyia: Vik, 2011. – 84 s.
2. Bывshiy frontovyk Dmytryi Koshak [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://kostonay1879.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2297&Itemid=46
3. V riadakh UPA: Zbirka pspomyniv kolyshnykh voiakiv UPA z terenu Lemkivshchyny i Peremyschyny. – Niu-York: Tovarystvo kolyshnykh voiakiv UPA v Kanadi i SShA, 1999. – T.2. – 604 s.
4. Vira, Nadiia, Liubov: spohady zhinok u 2 t. – Varshava: Ukrainskyi Arkhiv, 2005. – T.2. – 360 s.
5. Dem'ian H. Banderivtsi / H. Dem'ian. – K. : Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2000. – 125 s.
6. Zelska I. Vidhomin / I. Zelska. – Kyiv, 2003. – 194 s.
7. Istoriiia odniiie fotohrafii: sproba samoreprezentatsii. – Kyiv, 2007. – 139 s.
8. Kis O. Zhinochy dosvid uchasti v natsionalno-vyzvolnykh zmahanniakh na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1940–1950-kh rr. / O. R. Kis // Skhid – Zakhid: Istoryko-kulturolohichnyi zbiryk. – 2009. – № 13/14. – S. 101–125.
9. Krainii I. Zhinochi oblychchia OUN–UPA [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2009/115-102-21.pdf>
10. Litopys Ukrainskoi Povstanskoii Armii. – Lviv–Toronto : Litopys UPA, 1995. – 1056 s.

11. Luno Ie. Yavorivshchyna u povstanskii borotbi: rozpovidi uchasnykyv ta ochevydystiv / Ie. Luno – Lviv : Litopys, 2005. – 576 s.

12. Neidzhel Dzh. Maskulinnist ta natsionalizm: hender ta seksualnist u tvorenni natsii / Dzh. Neidzhel // Nezaleznyy kulturolohichny chasopys “T”. – 2003. – № 27. – S. 70–96.

13. Nepokhytni. – Lviv : Lvivskiy oblasnyi budnyk uchytelia, 2005. – 179 s.

14. Onyshko L. Kateryna Zarytska. Molytva do syna / L. Onyshko. – Lviv : Svit, 2002. – 176 s.

15. Onyshko L. Rol zhinotstva v natsionalno-vyzvolnomu rusi sere diny XX stolittia / L. Onyshko // Vyzvolnyi shliakh. – 2005. – № 8. – S. 66–76.

16. Podruha Halia // Litopys UPA. Nova seriia. – Kyiv, 1995. – S. 84–85.

17. Protokol dopytu Halyny Dodyk vid 30.05.1950 // Derzhavnyi arkhiv sluzhby bezpeky Ukrainy. – F. 6. – Spr. 75075, fp. t.2.

18. Protokol dopytu Kateryny Zarytskoi vid 23.09.1947 r. // Arkhiv upravlinnia sluzhby bezpeky Ukrainy v Ivano-Frankivskii oblasti. – Spr. 149026. Pro zvyuvachennia Zarytskoi K.M. i Poliuhu L.I.

19. Protsak P. Na perekhrestiakh zhyttia (spohady). – Ivano-Frankivsk, 2003. – 166 s.

20. Savka B. A smert yikh bezsmertiam zustrila: Narysy, spohady, dokumenty pro uchast zhinotstva u natsionalno-vyzvolnii borotbi OUN-UPA / B.A. Savka. – Ternopil : Dzhura, 2003. – 332 s.

21. Savchyn M. Tysiacha dorih. Spohady // Litopys Ukrainkoi povstanskoi armii. – Lviv-Toronto : Litopys UPA, 1995. – S. 177–185.

22. Tymochko-Kaminska I. Moia Odyseia / I. Tymochko-Kaminska. – Varshava, 2005. – 128 s.

23. Usna zhinocha istoriia: povernennia. – Kyiv : Spadshchyna, 2003. – 372 s.

24. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy. – F. 3834. – Op. 1. – Spr. 4.

Petrovych O. Yu., graduate student at the World History department of the Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), salo_moe@ukr.net

Women in the ranks of underground organizations: entering process, activities directions and forms, attitude of the male majority

The article reveals the issue of women's participation in the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army during their struggle against the Soviet-Bolshevik army. Analysis of the sources and literature of the OUN UIA activities in Ukraine leads to the conclusion that women were actively involved in the underground organizations. Their activities were developing in three main areas: reconnaissance, medicine and advocacy. In addition, there were also traditional women's responsibilities: cooking, washing, and sewing. Demands on women were minimal: they could have participated since the age of ten, they even did not have to become a member of any underground organization. The author has analyzed the process of entering and manifestations of women in the ranks of the rebels, described the attitude of the male majority to a female underground member. It was concluded that the woman was an important component and an integral part of the underground movement.

Keywords: OUN, UIA, feminism, emancipation, nationalism, anti-Sovietresistance, reconnaissance, medicine, advocacy.

Петрович О. Ю., аспирантка кафедри всемирної історії, Ровенський державний гуманітарний університет (Україна, Ровно), salo_moe@ukr.net

Женщины в рядах подпольных структур: процесс вхождения, направления и формы деятельности, отношение мужского большинства

Раскрывается вопрос участия женщин в деятельности Организации Украинских Националистов и Украинской Повстанческой Армии во время их борьбы против советско-большевистской армии. Анализ источников и литературы периода деятельности ОУН УПА на территории Украины позволяет сделать выводы, что женщины активно привлекались к подпольным организациям. Их деятельность существовала в трех основных направлениях: разведывательная, медицинская и пропагандистская. Кроме того, к женским обязанностям причисляли также традиционную готовку, стирку, шитье. Требования к женщинам были минимальными: они могли участвовать уже с 10 лет, для помощи не потребовалось даже становиться членом любой подпольной организации. Автор проанализировал процесс вхождения и проявления деятельности женщин в рядах повстанцев, охарактеризовал отношение мужского большинства к женщине-подпольнице. Были сделаны выводы, что женщина была важной составляющей и неотъемлемой частью подпольного движения.

Ключевые слова: ОУН, УПА, феминизм, эмансипация, национализм, антисоветское сопротивление, разведочная деятельность, медицина, пропаганда.

* * *

УДК “378”:[394.92:354](477)

Тимошенко Ю. О.

кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет фізичного виховання і спорту України (Україна, Київ), Tymoshenko@mail.ru

Листи громадян в органи власти ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ В УРСР У СЕРЕДИНІ ТА НАПРИКІНЦІ 1940–ХРОКІВ

Досліджено масив листів громадян УРСР у державні інституції, аналіз яких дозволив з'ясувати пересічне життя українців, їх духовний і матеріальний світ, потреби і проблеми, з якими вони зустрічалися в повсякденні. У першій повоєнній роки основним змістом епістолярії були прохання про повернення в Україну з евакуації. Натомість згодом зростає кількість анонімок у яких акцентується увага на розв'язання не стільки проблеми прохача, скільки на подолання певної соціальної проблеми, головним призвідником якої, часто виступає представник влади, частина тоталітарної системи. У вітчизняній історіографії подібні дослідження лише розпочинаються й поле історії повсякдення залишається неораним, що спонукає науковців до активної роботи. Відтак, новим для української історичної науки є використання мікроаналізу історичного життя пересічного громадянина УРСР. До наукового обігу введено нові архівні матеріали і теоретичні узагальнення про побут людей досліджуваного періоду, що дозволило говорити про типовість певних явищ.

Ключові слова: листи, епістолярія, повсякдення, анонімка, зловживання.

Україна виходила з Другої світової війни дуже важко – величезні людські та матеріальні втрати, спричинені нацистською окупацією, громадянська війна в Західній Україні, мобілізація майже всього чоловічого населення на фронт, черговий голод – все це суттєво відбилося на темпах відбудови народного господарства і переходу до мирного життя.

Одним із ефективних засобів повернення людей до цивільного життя за таких умов радянська влада вважала фізичну культуру і спорт. Це, по-перше, елемент тотального контролю за людьми, які, займаючись руховою активністю, постійно перебуваючи у колективах, “на очах”; і як засіб дозованого випускання емоцій, контрольованої агресії на трибунах – по-друге. З усіх розваг, доступних широкому масам радянських людей, найшвидше відновлюється спорт. Відтак, глядачі ринули на стадіони. Це була загальна тенденція повоєнної доби в усьому світі – люди прагнули насолодитися миром. У СРСР така увага спрямовувалася, переважно, на футбол, а тому часто організатори всіляких змагань аби залучити глядачів на такі заходи, проводили свої старты перед футбольними матчами чи у перерві між ними (ця практика триває від 1930-х років). Наприклад, у 1947 р. легкоатлетична першість передувала футбольній зустрічі ЦДКА–“Динамо” (Тбілісі). Змагання мали розпочатися за дві години до футболу й квиток на них давав право подивитися також і футбол (цікавий маркетинговий хід, як сказали б тепер). Утім, за годину до початку матчу, всіх хто прийшов на легку атлетичку, попросили залишити стадіон, незважаючи на той факт, що змагання ще не закінчилися. І поготів – самих легкоатлетів вивели зі стадіону. Найобразливішим для вболівальників було те, що в усіх, хто залишав стадіон, відбирали квитки, аби вони не змогли повернутися на футбол [1]. Врешті, як впливає з наявних матеріалів, винятково показова сторона будь-яких заходів (у нашому контексті – спортивних) у тодішньому повсякденні відігравала дуже важливу роль. У повоєнні роки не лише не було створено умов для культивування фізичної культури широкими суспільними верствами, але й саме життя в УРСР мало екстремальний характер.

Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”